

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1985 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1986

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1985

VILNIUS

1986

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1985

VILNIUS

1986

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ
ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1985

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1986

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Mečislovas JUCAS, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDŪNAITE (sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVIČIUS, Irena VALIKONYTE, Regina ZEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Li237 Lietuvos istorijos metraštis. 1985 metai = Ежегодник истории Литвы. Год 1985/LTSR MA, Istorijos inst., LTSR istorijos problem. moksl. taryba; Redkol.: B. Vaitkevičius (vyr. red.) ir kt.—V.: Mokslas.

Leidž. nuo 1973 m.

1986. 183 p.: iliustr. Lygiagr. antr. taip pat angl., vok. Str. santr. rus.

LTSR MA istorijos inst. leid. 1985 m. bibliogr. / R. Strazdūnaitė, p. 147—149.— Bibliogr. str. gale ir išnašose.

Knygoje spausdinami pranešimai ir straipsniai apie Šiaulių žemę karo su Ordinu metu (1236 m.), Birutės kalną ir gyvenvietę Palangoje, ekonominę ir socialinę Klaipėdos krašto padėtį 1923—1939 m., Šiaulių prekybos institutą ir jo veiklą 1939—1944 m., Lietuvos liaudį Tarybų Sąjungos tautų kovoje su hitleriniu fašizmu Didžiojo Tėvynės karo metais. Yra žinių apie majoratinius dvarus (XIX a.—XX a. pradžia) ir kt.

L 0505040000—234 Z—86
M854(08)—86

BBK 63.3(2L)
9(TL)

PUBLIKACIJOS

PILYPO KALIMACHO ŽINIOS APIE LIETUVIŲ KILMĘ

JUOZAS TUMELIS

Lietuviai — vieninteliai baltai, sukūrę valstybę kitų etninių bendruomenių apsuptyje, — dėl savo išskirtinumo nuo seno teikė patogią progą įvairiausiems jų kilmės teorizavimams. Nebus perdėta, jei pasakysime, kad lietuvių etnogenetinių teorijų katalogas yra vienas gausiausių pasaulyje. Nei lietuvių, nei jų artimiausių giminaičių (prūsų, latvių) ilgai niekas nelaikė autochtonais, o istorijos apyaušriais atkeliavusiais iš svetur. Baltų kalbos, įsiterpusios tarp slavų ir finougrių, taip pat ilgai reliktavusi jų ikikrikščioniškoji religija, iš dalies ir materialinė kultūra tarsi savaime suponuodavo mintį (ypač svetimšaliams), kad kažkuomet prie Baltijos lietuvių nebūta.

Viena seniausių ir populiariausių teorijų skelbė, kad lietuviai kilę iš romėnų. Pirmieji jos variantai užrašyti dar XV a.; prūsiškoji šios teorijos atšaka susiformavo dar anksčiau. Laipsniškai plėtojama ir tobulinama ši teorija suvaidino didžiulį vaidmenį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nacionalinės sąmonės formavimosi istorijoje, ypač komplikuotomis politinėmis situacijomis.

Kaip ir dažna kita istoriografinė teorija, kurios negalima pagrįsti konkrečiais duomenimis, ir ši turėjo ne tik daug šalininkų, bet ir nemažą priešininkų. Gana skeptiško požiūrio romėniškoji lietuvių kilmės teorija susilaukė jau jos formavimosi ir, galimas daiktas, itin aktyvaus jos populiarinimo laikais — XV a. antrojoje pusėje.

Ir senesniosiose, ir naujosiose lietuvių kilmės teorijų apžvalgose bei tyrinėjimuose¹ ilgai buvo apeinamas vienas svarbus liudijimas, padedąs aiškinti romėniškosios teorijos genezę ir raidą, taip pat bene pačią pirmąją mus pasiekusią rašytinę jos kritiką — žymaus italų humanisto Pilypo Kalimacho parašytos kardinolo Zbignevo Olesnickio (1389—1455) biografijos („*Vita et mores Sbignei cardinalis*“) intarpą apie lietuvių kilmę. Pastaraisiais dešimtmečiais lenkų ir lietuvių istorikai apie tai užsiminė

¹ Avižonis K. Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a. K., 1939; Maciūnas V. Lituaništinis sąjūdis XIX a. pradžioje: Susidomėjimas lietuvių kalba, istorija ir tautyra. K., 1939; Puzinas J. Lietuvių kilmės teorijos amžių būvyje. — Literatūra, 1950, t. I, p. 193—244; ir kt.

vos vieną kitą kartą², ir ne visais atvejais tiksliai³. Todėl prie jo, kaip vieno svarbiausių vidurinių amžių istoriografijos svarstymų apie lietuvių kilmę, ir grįžtina.

Pilypas Kalimachas (*Filippo Buonaccorsi, Callimachus*) gimė 1437 m. gegužės 2 d. San Geminiane (Italija). Florencijoje ir Venecijoje įgijęs gilių ir platių humanistinį išsilavinimą, jau apie 1461 m. pateko į Romos aukštuomenės sferas (pvz., į Pomponijaus Leto vadovaujamą Akademiją). Netrukus įsijungė ir į politinį gyvenimą — 1468 m. dalyvavo sąmoksle prieš popiežių Povilą II. Sąmokslą susekus, Kalimachui pasisekė pabėgti. Po ilgų klaidžiojimų jis atsidūrė Lvovo arkivyskupo Grigaliaus Sanokiečio dvare Dunajove. Nepaisydamas Romos reikalavimų, karalius Kazimieras Jogailaitis bėglio neišdavė, ir po naujojo popiežiaus Siksto IV paskelbtos amnestijos čia jis jautėsi laisvas ir saugus. 1472 m. Kalimachas įsikūrė Krokuvoje ir netrukus buvo pakviestas karaliaus sūnų auklėtoju (greta Jano Dlugošo). 1474 m. jis buvo paskirtas karaliaus sekretoriumi, o netrukus tapo vienu garsiausių XV a. antrosios pusės diplomatų. Su įvairiomis diplomatinėmis misijomis Kalimachas važinėjo į Veneciją, Romą, Florenciją, Konstantinopolį, Gracą, Budą. Kartu su karaliumi ar karaliaučiais nemaža laiko jis praleido ir Lietuvoje. Mirė Krokuvoje 1496 m. spalio 31 d.⁴

Be politinės ir diplomatinės veiklos, Kalimachas garsėjo ir kaip poetas, filosofas, biografas bei istorikas⁵. Daug triukšmo ir įvairių nuomonių dėl Kalimacho asmenybės sukėlė (ir tebekelia) jam priskiriami vadinamieji Kalimacho patarimai karaliui Olbrachtui („*Consilia Callimachi*“), kuriuose aiškiai išdėstyti vienvaldystės principai.

Gana įvairiai datuojama (1479—1480, 1480, apie 1480, 1480—1488 m. ir pan.) kardinolo Zbignevo Olesnickio biografija jam gyvam esant išspaus-

² Łowmiański H. Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. Wilno, 1931, t. 1, s. 2; Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego. Poznań, 1983, s. 13; Zachara-Wawrzyńczyk M. Geneza legendy o rzymskim pochodzeniu Litwinów.— *Zeszyty Historyczne / Uniwersytet Warszawski*, 1963, z. 3, s. 26.

³ Ochmański J. Historia Litwy. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967, s. 18; Wyd. 2, popraw. i uzupełn. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1982, s. 21; Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. V., 1971, p. 104, 105.

⁴ Svarbiausią literatūrą apie Pilypo Kalimacho gyvenimą, asmenybę ir veiklą žr.: Bibliografia literatury polskiej. „Nowy Korbūt“: Piśmiennictwo staropolskie / Oprac. pod kier. R. Pollaka. W-wa, 1964, t. 2, s. 303, 310; Garbaciak J. Kallimach Filip Buonaccorsi.— In: *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1965, s. 493—499; *Słownik polskich teologów katolickich-Lexicon theologorum catholicorum Poloniae / Pod red. H. E. Wyczawskiego*. W-wa, 1982, t. 2, s. 252—255.

⁵ Zr.: Garbaciak J. Kallimach jako dyplomata i polityk. Kraków, 1948; *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486—1516: (Kodeks Zagrzebski) / Oprac. J. Garbaciak*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966; Zathay J. Z dziejów staropolskich opinji o Kallimachu.— In: *Kultura i literatura dawnej Polski: Studia*. W-wa, 1968, s. 31—48; Horoszkiewicz A. L., Szarkowa I. S. List Kallimacha do Zofii Paleolog? — *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1978, t. 23, s. 179—188; Spieralski Z. Zofia Paleolog adresatką listu Kallimacha.— *Ten pat*, p. 189—198; Шаркова И. С. Эпистолярный источник конца XV в.: (Филиппо Буонаккорси Каллимах и Софья Палеолог).— В сб.: *Проблемы источниковедения западноевропейского средневековья*. М., 1979, с. 189—197; *Historia dyplomacji polskiej*. T. 1: *Polowa X w.— 1572 / Pod red. M. Biskupa*. W-wa, 1980; Olkiewicz J. Kallimach doświadczony. W-wa, 1981; ir kt.

dinta nebuvo. Neiškilo nė jos rankraščio. Ankstyviausias žinomas jos nuorašas datuojamas 1555 metais⁶. Veikalo parašymo laiką netiesiogiai liudija Kalimacho 1479 m. liepos 7 d. laiškas Zbigneviui II Olesnickiui: autorius prašo atsiųsti kažkokius dalykus, liečiančius mirusįjį Zbignevą, kad būtų galima tęsti pradėtą darbą („*illa uero, quae ad Sbigneum mortuum attinent, mitte, ut inceptum opus prosequi ualeam*“)⁷.

Savo žinias ir samprotavimus apie lietuvius bei jų kilmę Kalimachas išdėsto nutraukęs pasakojimą apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto santykius su kardinolu ir politiku Zbignevu Olesnickiu. Paskui vėl grįžta prie nutraukto pasakojimo. Taigi šis interpas galėjo būti parašytas ir kiek vėliau, veikalą jau pabaigus. Beje, jo pradžioje autorius dar išdėsto ir savo samprotavimus apie lenkų bei valachų kilmę⁸, kur kas natūraliau kylančius iš pasakojimo eigos.

Iš kur Kalimachas galėjo žinoti lietuvių kilmės teorijas, tuo tarpu galima tik spėlioti. Palyginti dažnai ir ilgokai buvdamas Lietuvoje (1474—1475, 1480—1484, 1495)⁹ bei bendraudamas su labiausiai apsišvietusiais čionykščiais žmonėmis, jis, be abejo, galėjo išgirsti čia populiarinamą romėniškos lietuvių kilmės teoriją. Be tiesioginių santykių su karaliaus rūmais, jis buvo pažįstamas su Jurgiu Goštautu, Kijevo vaivados Martyno Goštauto broliu (kartu su juo 1476 m. diplomatiniais reikalais važinėjo į Veneciją ir Romos kuriją¹⁰). Kaip Krokuvos universiteto profesorius Kalimachas šį tą galėjo išgirsti ir iš ten studijuojančių lietuvių¹¹. (Spėja-

⁶ Jis saugomas Jogailaičių universiteto (Krokuva) bibliotekoje (Nr. 1198); ten pat išlikęs ir vienas XVII a. nuorašas (Nr 59). Pagal šiuos nuorašus ir parengta pirmoji ir kitos veikalo publikacijos. Zr.: Vita et mores Sbignei cardinalis, auctore Philippo Buonacorsi Callimacho/Ed. L. Finkel.—In: Monumenta Poloniae Historica=Pomniki Dziejowe Polski (toliau—MPH). Kraków, 1893, t. 6, s. 217—256 (žemiau perspausdinamas interpas—p. 243—246). Ši L. Finkelio publikacija išleista ir atskiru atspaudu (Lvovas, 1891). Be to, išleistas ir naujas šio veikalo leidimas: Philippus Callimachi. Vita et mores Sbignei cardinalis/Ed. I. Lichońska. Varsoviae, 1962. 60 p. (Bibliotheca Latina Medii et Recentioris Aevi; VII).

⁷ Philippus Callimachi Epistulae selectae/Ed. et in linguam Polonam vertit I. Lichońska et G. Pianko. Wratislaviae; Varsoviae; Cracoviae, 1967, p. 88, 89.

⁸ MPH, p. 226—231, 235, 236.

⁹ Olkiewicz J. Kallimach doświadczony, s. 133, 153, 203, 204, 257, 259.

¹⁰ Fontes rerum polonicarum e tabularia R. Venetae/Ed. A. Cieszkowski. Poznań, 1891, ser. 1, fasc. 3, p. 172, 173 (N 74).

¹¹ XV a. antroje pusėje Krokuvos universitete studijavo daugiau kaip 50 lietuvių (žr.: Fijałek J. Kościół Rzymsko-Katolicki na Litwie: Uchrześcianienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu pod koniec Rzeczypospolitej.—In: Polska i Litwa w dziejowym stosunku. Warszawa; Lublin; Łódź; Kraków; [1914], s. 150—188). Tai buvo ne tik bajorai, šiek tiek miestiečių, bet ir LDK kunigaikščių giminių atstovų (Gabrielius, Hermanas, Jurgis ir Mykolas Giedraičiai, Andrejus Svirskis, Jonas Alšėniškis ir kt.), tiesiogiai suinteresuoti aukštu savo giminių kildinimu. Dauguma jų po studijų užėmė aukštas bažnytines bei valstybines pareigas ir sudarė tuometinį intelektualinį Lietuvos elitą (plg.: Ochmański J. Biskupstwo wileńskie: Ustrój i uposażenie. Poznań, 1972, s. 33—40).—Netiesioginių veiksmių, galėjusių padėti kristalizuotis lietuvių kilmės teorijoms, būta dar prieš J. Dlugošą bei P. Kalimachą. Pvz., Jonas Ostrorogas (?—1501) Romos kurijoje 1467 m. skelbė: „... tris kartus nugalėtas Julijus Cezaris su ja [Lenkija—J. T.] sudarė sąjungą, pagal kurią jo piemenimis buvo leista apsigyventi ten, kur dabar Vilnius (Iulia Civitas)“ (žr. Kot S. Swiadomość narodowa w Polsce XV—XVII w. Lwów, 1938, s. 4). Istoriniais raštais, suponuojančiais romėniškąją lenkų kilmę, domėjosi kai kurie lietuviai studentai: būsimasis Vilniaus katedros kapitulos kanauninkas

ma, kad iš jų savo pasakojimą apie romėniškąją lietuvių kilmę perėmęs ir Janas Dlugošas.) Nėra žinių (bent tai liudija tekstų sugretinimas), kad Kalimachas būtų skaitęs J. Dlugošo kroniką ir žinojęs joje išdėstytą lietuvių kildinimą¹².

Kur Kalimachas girdėjo apie lietuvių kildinimą iš galų ir bosporėnų,— klausimas dar painesnis. Įvairių aliuzijų apie lietuvių ir senovės graikų bei kitų tautų religijos, papročių ir kitų dalykų panašumą neretai užtinkame Vakarų ir Rytų Europos, net Bizantijos kronikose (pas mus, beje, dar beveik netyrinėtose). Bent jau nemažą jų dalį, kaip ir Antikos istorikų veikalus, Kalimachas gerai žinojo.

Nors Kalimachas ir skeptiškai vertina lietuvių kildinimą iš romėnų, tačiau galutinai šios versijos paneigti nesiryžta, sakydamas, kad visi trys aiškinimai pakankamai turi svarių įrodymų ir kiekvienas gali pasirinkti tą, kuris jam atrodo teisingiausias. Tokia intarpo užbaiga — ne tik diplomatiškas autoriaus apsidraudimas. Ji, kaip ir visas intarpas, šį tą sako dar apie dvi idėjines grupes, kurių vienai rūpėjo aukšta lietuvių kilmė bei jos imperinės aliuzijos, o kitai — lietuvių kildinimas ar giminiavimasis su tomis tautomis, kurios, kad ir neliko pasaulio istorijos šalikelėse, tačiau negalėjo pretenduoti į Romos garsą.

[...]

Res ipsa admonet, quia super eius gentis origine non consentitur, ut quae a diuersis dicuntur, in medium afferantur.

Gentem Lytitanam plerique ab Italia profectam dicunt, diuinantium magis more, quam eorum, qui asseuerationes suas certo aliquo argumento confirmandas putant. Probabiliusque coniectari uidentur illi, qui a Gallis oriundam credunt. Nam quo tempore Celtarum pars in Italiam transcendit, partem etiam duce Lemonio cum liberis atque uxoribus in Boreum Oceanum profectam dicunt extrema Europae occupasse eamque regionem primo tenuisse. Quae mox Liuonia, corrupto uocabulo, a Lemonio duce, ut credi par est, nominata. Cimbris postea expeditionem ducentibus uersus Bosporum, qui ab illis Cimmericus, quasi Cimbricus nuncupatur, Celtas relictis sedibus, quas ceperant in mediterranea Sarmatia, ad ea, quae nunc obtinent, loca, se recepisse. Indigenas uero, qui agriculture propemodum ignari essent, cum uiderent in eius studio illos plurimum occupatos, a fructibus terrae, quos generali nuncupatione lingua sua dicebant litifa, Litifanos uocauisse. Licet sint, qui putent, quasi Lituanos a litore Oceani dictos, quod illinc oriundi arbitrentur. Sed utcumque id nominis acceptum sit, quamuis a Graecis minime ignaris ueare originis composito uocabulo ex nominibus antiquae ac nouae patriae Celtoscythae pridem dicerentur, usque ad haec tempora perseuerauit. Rarissima enim aliarum gentium commercia prope necessariam occasionem praebuere Celtoscytharum nominis abrogandi mansitque ea nuncupatio, quam retinere illi, quibuscum omnia humana semper habuere communia.

Ceterum Gallicae ac non Romanae originis argumentum adducitur idyoma omnino ab Italo abhorrens, mos praeterea et religio consecrandorum nemorum sine ullis templis ritu Gallorum Druidarum, quae Romanis habentibus deorum aedes et ministeria sacrorum diuersa sunt. Sed nec caerimonia exurendorum corporum nec ergastula seruorum in agris cum plerisque aliis institutis, quibus utebantur prisci Litifani, proficisci a Romanis potuerunt, ad quos sero admodum et cum iam gens illa in Sarmatia esset, peruenerunt. Stanislovas Vilnietis (Stanislaus Alberti de Vilna; kai kas nurodo jį kilus iš Nemenčinės), 1465—1471 m. studijavęs Krokuvos universitete, turėjo Vincento Kadlubeko kroniką (žr. Acta Rectoralia Almae Universitatis Studii Cracouiensis inde ab anno 1469/Ed. W. Wislocki. Cracouiae, 1893, t. 1, N 150).—Be to, kai kurie LDK politinio ir kultūrinio gyvenimo faktai bei aplinkybės rodytų, kad romėniškosios lietuvių kilmės teorijos užuomazgos ėmė formotis jau XIV a. pabaigoje—XV a. pradžioje.

¹² Plg.: MPH, p. 219, 220.

Nam et colendi agri per seruos recentior est apud Romanos consuetudo, et regem Numan uiversamque gentem Corneliam et plerosque alios viros claros Romae humatos legimus. Quod facit argumentum omne aliud genus sepulturae, tum nouum tum peregrinum esse. Ad extremum more ac consuetudine militandi minime cum Romana disciplina conueniunt.

Sed ut pluribus signis opinionem suam tuentur, qui Gallicam potius quam Romanam originem probant, ita non desunt argumenta illis, qui a Bosporanis profectos aiunt, cum totius agenda uitae ratione, qua Bosprani degunt, prisci etiam Litifani inter se agitent. Eadem utrisque populis licentia fuit ducendi uxores promiscue consanguineas et alienas; eadem dandi per uiros non accipiendi dotes consuetudo; eadem in exhibendis recipiendisque muneribus hilaritas, par hospitalitas, nec minus similis negligentia educandorum liberorum sine ullis deliciis sub eodem tugurio promiscue cum pecoribus. Lauris, sudatoriis ceterisque rebus, quae ad munditiam curamque corporis pertinent, tam Litifanos a principio caruisse constat, quam nunc quoque carent Bosporani. Aedificandi materia tam his quam illis crassa et informis, habitudo aedificiorum maxime rotunda et in conum fastigata, extat scriptum, relicto desuper foramine accipiendo lumini et ad fumum emittendum, sine ulla contignatione aut discreto receptaculo; ignis in medio tugurii, circa quem accubitus ac discubitus sine loci alicuius electione aut obseruantia; neque ullius rei domesticae ordo aut disciplina. Vestis praeterea fluitans idemque uiris ac feminis habitus. Sed et multa carne ac pullis a primordio uestebantur et lac equinum praecipuam potionem habebant, quae omnia Bosporanam arguunt originem.

Accedit ad haec, quod ab initio nullum praecipuum numen habuere, sed Bosporanorum ritu, quicquid colere coepissent, pro deo ducebant; hinc est, quod lucos, lapides, solitudines, lacus et diuersa animalia coluisse comperimus, sed ante omnia serpentem, quem Gyuotem lingua sua dicunt, cuius religionem utique non temere ipsorum animos occupasse crediderim. Nam et Phoenices, antiquae theologiae peritissimi, cetera animalia crassae admodum ac paenae terrestres substantiae, serpentem spiritualissimum maximeque igneae ac divinae naturae putauerunt, quod spiritu solo mira celeritate feratur, sine alarum pedumue adminiculo tumque quod imbecillitatem ac senectutem exuat et perpetuo uelut ex se ipso renascens, nisi uis aliunde accesserit, uix a natura conficiatur. Persae quoque tanquam diis maximis immolabant serpentibus et Aegyptii simulachro mundi serpentem implicabant significantes spiritum illum, quo mundum et cetera, quae in eo sunt, animari et moueri putauerunt. In Graecorum praeterea sacrificiis serpens in spiram reuolutus adhibebatur. Et Pherecydes Scyrus de deo Ophione, quem serpentem dicere possimus, librum conscripsit. Ad extremum nec Romani a serpentum ueneratione abstinere, quippe Aesculapium in serpentis effigie coluere. Itaque etsi nunc promptum sit recensere, quomodo serpentum adoratio Litifanos attigerit, tamen ferendi sunt, si in eadem superstitione fuere, qua tot sapientissimas nationes conflictatas scimus. Sed ut ad institutum reuertar, de origine, deque ipsorum religione, cum tot probabilia argumenta et coniecturae in diuersum rapiant, assensum cuique, quod uerisimilius putauerit sentiendum, relinquimus.

[...]

Vertimas

Kadangi nėra vieningos nuomonės dėl šios [=lietuvių] tautos kilmės, todėl čia verta išdėstyti, ką apie tai manė įvairūs žmonės.

Dauguma tvirtina, kad toji gentis atėjo iš Italijos; tačiau šis įsitikinimas greičiau yra jokiais tikrais faktais neįrodytas prasimanymas. Kur kas teisingesnė atrodo prielaida tų, kurie lietuvius kildina iš galų¹. Jie sako, kad tuo metu, kai viena keltų² dalis nuėjo į Italiją, kita dalis, vadovaujama Lemonijaus³, kartu su vaikais ir žmonėmis pajudėjo Siaurės Okeano⁴ link, užėmė Europos pakraščius ir iš pradžių įsikūrė būtent tuose kraštuose; netrukus jis [=tas kraštas] pagal vado Lemonijaus vardą buvo pavadintas Livonija, jeigu galima tuo patikėti, o tas žodis buvo šiek tiek pakeistas. Kai vėlesniais laikais kimbrai⁵ kraustėsi link Bosporo, kuris pagal juos taip pat vadinamas Kimerų, sakytum Kimbrų [Bosporu]⁶, viduriniojoje Sarmatijoje⁷ savo gyvenvietes apleidę keltai persikėlė į tas žemes, kurias ir šiandien užima. Tenyksičiai gyventojai, beveik nemokėdami žemdirbystės, matydami, kad dauguma jų atsidėję šitam darbu, pavadino juos *Litifani* — lietuviais, pagal žemės vaisius, kuriems savo kalboje jie turi bendrą pavadinimą *litifa*. Tačiau kai kas mano, kad lietuvių (*Lituani*) vardas kilęs iš pakrantės (*litus*) okeano, nuo kurio būk jie yra kilę. Tačiau kad ir kaip bekindintumei tą vardą, jis išliko iki šių

laikų, nors graikai, nežinodami tikrosios jų kilmės, davė jiems keltoskitų⁸ vardą, kuris reiškia ir senąją, ir naująją jų tėvynę. Kadangi su kitomis gentimis jie susidurdavo labai retai, keltoskitų vardas tapo užmirštas ir išliko tik tas, kuriuo juos vadina žmonės, susiję su jais įvairiais santykiais.

Be to, kaip gališkos, o ne romėniškos jų kilmės įrodymas nurodoma jų kalba, visai skirtinga nuo Italijos kalbos, bei religinis paprotys laikyti šventais miškelius, nesant jokių šventovių, kaip galų druidai⁹, jie neturėjo; šis paprotys skiriasi nuo romėnų, kurie savo dievams statė šventoves ir atlikinėja aukų atnašavimo apeigas. Tačiau nei mirusiųjų kūno deginimo apeigos, nei į kalėjimus panašūs būstai kaimuose dirbantiems vergams ir daug kitų papročių, kurių laikėsi pirmąkart lietuviai, negalėjo ateiti iš romėnų, juos priėmusių gana vėlai, kuomet anoji [=lietuvių] gentis jau buvo Sarmatijoje. Juk Romoje vergai pradėjo naudoti žagrę tik vėlesniais laikais; raštuose taipogi nurodoma, kad karalius Numa¹⁰ ir visa Kornelijų¹¹ giminė bei daug kitų garsių vyrų Romoje buvo palaidoti. Tai rodo, kad visi kiti mirusiųjų laidojimo būdai [jiems] buvo nauji ir svetimi. Pagaliau, jeigu atsižvelgsime į kariavimo būdus, jie niekuo neprimena romėniškųjų taisyklių.

Tačiau, kaip ir tie, kurie lietuvius kildina greičiau iš galų, negu iš romėnų, savo tezę pagrindimui turi daug argumentų, lygiai taip jų netrūksta ir tiems, kurie tvirtina, kad jie [=lietuviai] kilę iš bosporenų¹², kadangi pastarųjų gyvenimo dėsniai ir taisyklės yra tokios pačios, kaip ir pirmąkart lietuvių. Ir vieni, ir kiti [=bosporenai ir lietuviai] galėjo laisvai, be jokio skirtumo tuoktis ir su giminaičiais, ir su svetimačiais; tie patys papročiai: vyrai ne gauna kraiti, o duoda pasogą; vienodai džiaugiasi ir duodami, ir gaudami dovanas; tokie pat svetingi, taip pat nesirūpina vaikų auklėjimu: neturėdami jokių malonumų, jie buvo laikomi po vienu stogu su gyvuliais. O jeigu paimsime maudymąsi, garines pirtis ar kitus dalykus, susijusius su kūno švara ir rūpinimusi juo, tai pamatysime, kad lietuviams tai niekuomet nerūpėjo, lygiai kaip bosporenams tai nesvarbu ir šiandien. Ir vieni, ir kiti vartojo nedailintus ir netaisyklingas statybines medžiagas, pastatai daugiausia apvalūs arba kūgio pavidalo, viršuje palikta anga, pro kurią įsklinda šviesa ir išėina dūmai; nėra nei lubų, nei kokių atskirų patalpų: vidur tokios trobos ugniakuras, aplink kurį miegama ir valgoma, nepaisant nei kur, nei kas; namų apyvoke jie taip pat nesilaikė jokios tvarkos ir jokių taisyklių. Drabužius nešiojo laisvus, tokius pačius ir vyrai, ir moterys. Nuo vaikystės valgė daug kumelių kūmės, o kumelės pieną laikė nuostabių gėrimu — tai rodo, kad jie kilę iš bosporenų.

Beje, dar reikia pridurti, kad iš pradžių jie neturėjo jokių ypatingų dievų, tačiau, kaip ir bosporenai, dievų laikė tai, kas juose sukeldavo pagarbos jausmą; taigi — kaip mums žinoma — garbino miškelius, akmenis, nuošalias vietas, ežerus ir įvairiausius tvarinius, tačiau labiausiai žaltį, jų kalba vadinamą gyvate (*Gygotem*), kurio garbinimas, mano manymu, tarp jų paplito ne be pagrindo. Juk ir finikičių, senovės mokslo apie dievus žinovų, manymu, kiti tvariniai grubiaodžiai ir pernelyg jau žemiški, tačiau žaltys artimiausias dvasinei esybei, ugnies ir dieviškos prigimties [esybė], kadangi jis vien dvasios jėga juda stebėtinu greičiu, neturėdamas nei sparnų, nei kojų, ir geba atsipalaiduoti nuo savo silpnumo ir senatvės, nuolatos tarsi patsai iš savęs atgimdamas; ir jeigu tik niekas jo neužpuola iš pašalies, retai kada jį ištinka natūrali mirtis. Taip pat ir persai atnašavo aukas žalčiams kaipo didžiausioms dievybėms, ir egiptiečių pasaulėvaizdyje žaltys buvo toji dvasia, kuri gaivina pasaulį ir teikia jam judėjimo galios, ir ne tik jam, bet ir visa kam, kas ant jo yra. Be to, graikų apeigose taip pat sutinkame žaltį, susirangiusį į kamuoliuką. Ferekidas Skyrietis¹³ parašė knygą apie dievą Ofioną¹⁴, kurį galima būtų pavadinti ir žalčiu. Pagaliau žalčių kultą aptinkame ir pas romėnus, kurių garbinamas dievas Eskulapas¹⁵ buvo žalčio pavidalo. Tad nors dabar ir būtų lengva prieiti išvadą, kaip lietuviai perėmė žalčių garbinimą, tačiau galime apsieiti ir be to, kadangi jie yra pasidavę tam pačiam prietarui, kuris įsigalėjo ir daugelyje kitų labai išmintingų tautų. Tačiau, grįžtant atgal [tenka tarti], — jeigu tiek daug įtikinamų įrodymų ir hipotezių apie jų ir jų religinių įsitikinimų kilmę sukelia tokias įvairias ir prieštaringas nuomones — kiekvienam paliekame spręsti pačiam, kurią iš jų laikyti teisingiausia.

Paaškinimai

Genčių, ypač gyvenusių už Senovės Graikijos ir Romos ribų, lokalizavimas nebuvo tvirtiau nusistovėjęs ir antikos autorių raštuose. Be to, dauguma vidurinių amžių bei renesanso autorių, etnogenetinių teorijų užrašinėtojų ar kūrėjų, lokalizuodami anti-

kos istorikų ar geografų minimas gentis, jų teiginių nesilaikė. Ne vienas senovės gentis apgyvendindavo ten, iš kur jam atrodydavo logiškiau ir patogiau jas kildinti. Ne visas šitas genčių lokalizavimo ir migravimo fantazijas lengva atsekti ir motyvuoti. Įvairių geografinių ir istorinių kontaminacijų P. Kalimachas neišvengė ne tik dėstydamas lietuvių kilmės teoriją, bet ir svarstydamas lenkų kilmę, nors tie svarstymai turėjo gilesnes tradicijas (plg.: Ułowicz T. Sarmacja: Studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI w. Kraków, 1950, p. 44—46).

¹ Galai (Galli) — keltų kilmės gentys. Nesutariama dėl jų pirmąsias lokalizacijos (vieni juos lokalizuoja tarp Reino ir Garonos upių, kiti — Dunojaus aukštupio žemėse). V—II a. pr. m. e. veržėsi į Italiją (320 m. užėmė Romą), Ispaniją, Dunojaus žemupį, Graikiją, Mažąją Aziją. Gajaus Julijaus Cezario užkariavimų (58—50 m. pr. m. e.) išvakarėse buvo susiskaidę į kelias politškai savarankiškas gentis.

² Keltai (*Celtae*) — indoeuropiečių gentys, gyvenusios Galijoje, Britanijoje, šiaurinėje Apeninų pusiasalio dalyje, Pirėnų pusiasalyje; pagal Gajų Julijų Cezarį — centrinės Galijos gyventojai.

³ Lemonijus (*Lemonius*) — antikos autorių neminimas asmuo. Žinomi panašiai skambantys genčių vardai: Tacitas („*Germania*“, 44) mini lemovius (*Lemovii*), gyvenusius Šiaurės jūros pakrantėse (plačiau žr.: Gudavičius E. Lemoviai.— Kn.: Iš lietuvių etnogenezės. V., 1971, p. 75—83) ir lemovitai (*Lemovices*), keltų atšaka, gyvenusi Akvitanijos Galijoje (dabartinio Limožo apylinkėse), taip pat Romos apylinkių (netoli Porta Capena) gyvenvietė Lemonijus (*Lemonium*).

⁴ Šiaurės Okeanas (*Boreus Oceanus*) — Arkties vandenynas, kartais — Šiaurės jūra.

⁵ Kimbrai (*Cimbri*) — germanų gentis, gyvenusi šiaurinėje Germanijos dalyje, vad. Kimbrijos Chersone (Jutlandija). Dėl nepalankių gyvenimo sąlygų kartu su teutonais ekspansionavo į pietus. Daug kariavo su romėnais (113 m. pr. m. e. juos nugalėjo mišryje prie Norėjos).— P. Kalimachas čia, atrodo, turi omeny kimeriečius (gr. *Kimmērioi*, lot. *Cimmerii*), trakų kilmės gentį, gyvenusią šiaurinėje Juodosios jūros pakrantėje ir prie Azovo jūros. Homeras mini legendinius kimeriečius, gyvenusius vakaruose amžinoje migloje ir tamsoje.

⁶ Kimerų Bosporas (*Bosporus Cimmericus*) — Kerčės sąsiauris.

⁷ Sarmatija (*Sarmatia*) — pirmą kartą Pomponijaus Melos (I a.) pavartota geografinė sąvoka žemių plotui tarp Juodosios ir Kaspijos jūrų, Volgos, Vislos ir Dakijos (Romos provincija dabartinės Rumunijos teritorijoje) apibrėžti.

⁸ Keltoskitai (*Celtoscytae*) — skitų sarmatų gentis; senovės graikų geografą Straboną (68? m. pr. m. e.—20? m. e. m.) nurodo, kad ji gyvenusi į šiaurę nuo Dunojaus žiočių.

⁹ Druidai — keltų žyniai, sudarę autonomišką luominę korporaciją, kuriai vadovavęs vyriausiasis žynys. Vertėsi burtais, pranašavimais, ginčų sprendimu, žmonių gydymu. Apeigas atlikinėdavo ažuolynuose bei nuošalių kalnų viršūnėse. Imperatoriaus Tiberijaus laikais (14—37 m.) jų veikla buvo uždrausta.

¹⁰ Numa — Romos istoriko Valerijaus Maksimo (I a.) veikale „*Factorum et dīctorum memorabilium libri IX*“ (I, 12) minimas legendinis antrasis Romos valdovas Numa Pompilijus.

¹¹ Kornelijai (*Cornelii*) — viena iš seniausių ir žymiausių Romos giminių, davusi daug valstybės vyrų (senatorių, konsulų, karvedžių ir kt.). Su Kornelijų gimine susiję daug legendų.

¹² Bosporėnai — įvairios kilmės genčių gyventojai Kerčės pusiasalyje (plg. 6). Nuo 480 m. pr. m. e. ligi IV m. e. a. vidurio graikų įkurta Bosforo valstybė buvo pasiekusi aukštą kultūros lygį.

¹³ Ferekidas Skyrietis (*Pherecydes Scyrus*, VI a. pr. m. e.) — graikų filosofas ir poetas orfikas. Zinių apie jį išliko Maksimo Tyriečio (125—185) raštuose (žr.: Maximus Tyrius. Philosophumena / Ed. H. Hobein. Lipsiae, 1910, p. 45).

¹⁴ Ofionas (gr. *ophiōn*, lot. *serpens* — žaltys) — vienas iš legendinių Olimpe gyvenusių titanų, kurį nugalėjo Kronas ir įmetė į Tartaro bedugnę.

¹⁵ Eskulapas (gr. *Asklēpiōs*, lot. *Aesculapius*) — Apolono ir nimfos Koronės sūnus, gydymo dievas, galėjęs prikelti mirusius žmones. Eskulapas buvo vaizduojamas kaip tvirtas barzdotas vyras su ilgu apsiaustu ir lazda, apie kurią apsvyniojęs žaltys. Buvo garbinamas žalčio pavidalu, daugiausia jam buvo aukojami gaidžiai. Eskulapo kultas išplito visoje Graikijoje, vėliau perėjo ir į Romą (291 m. pr. m. e. jo kultas paskelbtas oficialiu).